

Куц В. М. – кандидат юридичних наук,
професор, викладач Національної
академії прокуратури України

ВИЗНАЧЕННЯ ПРЕДМЕТА КРИМІНОЛОГІЇ

Важливим аспектом з'ясування сутності та змісту будь-якої теорії є точне визначення проблематики, що досліджується представниками цієї теорії, тобто її предмета. Повною мірою це стосується й кримінології. Стало звичним вважати її предметом злочинність, тому саму кримінологію визначають, як науку про злочинність.

Однак спроба конкретизувати сутність та зміст зазначеного предмета породжує низку проблемних питань. Що таке злочинність? Який обсяг цього явища (зміст) і поняття про нього? Чи належить до предмета кримінології протидія злочинності або окремі аспекти останньої?

Пропонуємо інтерпретацію вирішення зазначених питань.

В теорії домінують дефініції злочинності суто статистичного характеру, що не розкривають сутності та змісту визначуваного явища. На нашу думку, злочинність – це зумовлені внутрішніми й зовнішніми детермінантами людська схильність до вчинення кримінальних правопорушень та прояви цієї схильності у вигляді таких правопорушень, що піддаються кількісно-якісній інтерпретації та запобіганню.

Отже, зміст злочинності утворюють: а) її детермінанти (причини й умови); б) людська схильність до кримінальних правопорушень (відповідний психологічний стан особистості чи певних соціальних груп); в) вчинені кримінальні правопорушення (незакінчені й закінчені злочини та інші суспільно небезпечні діяння, передбачені КК України).

Злочинність є сегментом субкультури, що разом з культурною складовою життєдіяльності суспільства характеризують його цивілізаційний поступ. Зазначений сегмент, будучи довічним супутником цивілізаційного поступу виявляє неухильне прагнення до експансії, намагаючись захопити все нові сфери соціального простору.

Відповідь на третє запитання залежить від розуміння протидії злочинності. Вважаємо, що протидія злочинності – це складне соціально-правове явище та поняття, в якому відображається теорія і практика специфічної соціально-

управлінської діяльності та суспільних і приватних ініціатив, а також кримінально-юстиційних зусиль, спрямованих на перешкодження вчиненню кримінальних правопорушень та реагування на їх вчинення. Запропонована дефініція, по-перше, вказує на те, що зміст протидії злочинності утворюють дві складові: перешкодження кримінальним правопорушенням та реагування на їх вчинення; по-друге, демонструє свою зумовленість сутністю і змістом самої злочинності, адже перешкодження кримінальним правопорушенням спрямовано на дві перші складові злочинності (причини і умови кримінальних правопорушень та схильність до їх вчинення), а реагування – на третю її складову (вчинення таких правопорушень). Вважаємо, що першу складову змісту протидії злочинності – перешкодження кримінальним правопорушенням – доцільно називати усталеним кримінологічним терміном «запобігання злочинності». Друга складова протидії – реагування на вже вчинені кримінальні правопорушення – є предметом інших галузей знання та правового регулювання: кримінального права, процесуального права тощо.

Взяте окремо запобігання злочинності також є складним соціально-правовим явищем, що має власний зміст, усталене уявлення щодо якого відсутнє. Кожний із дослідників цієї проблеми пропонує власний «сценарій» запобігання злочинності та оперує відповідною термінологією. На нашу думку, узгоджене уявлення щодо сутності й змісту злочинності та протидії їй проявам можливо напрацювати в межах єдиної *теорії протидії злочинності*, якої потребує сьогодення. Однак розробка такої теорії навряд розпочнеться найближчим часом. Маловірогідною є індивідуальна ініціатива в цьому напрямі.

Проте вже наявні перші «паростки» майбутнього вчення про протидію злочинності. До їх числа належить низка публікацій автора цих рядків та його учнів.

В кримінології для визначення зазначеного напрямку протидії злочинності використовують й інші терміни: «попередження», «профілактика», «відвернення» тощо. З набуттям чинності рамкового Закону України «Про запобігання корупції» ця дискусія має припинитись. Вибір законодавцем терміна «запобігання» для визначення першого напрямку протидії корупції, а вона переважно має злочинний характер, вважаємо офіційним результатом фахової домовленості, відображеним в назві закону, що одержав позитивну міжнародну оцінку.

Запобігання потрібно визначати як діяльність, що перешкоджає вчиненню кримінальних правопорушень, не допускає їх вчинення. Досягається такий результат здійсненням профілактики, тобто заходів, що відвертають їх вчинення, попередження, тобто застереження відповідних осіб щодо нераціональності таких правопорушень, припинення розпочатих правопорушень, тобто змушування перестати їх вчиняти.

Таким чином, поняттям «запобігання» охоплює три названі засоби, перший з яких, тобто профілактика, спрямований на першу складову злочинності – причини й умови вчинення кримінального правопорушення; другий, попередження, націлений на другу складову злочинності – схильність людей до вчинення кримінальних правопорушень, а третій, припинення, блокує створення умов для вчинення правопорушення, тобто підготовки до його вчинення (ст. 14 КК України).

Запобігання проявам злочинності відбувається на різних рівнях життєдіяльності суспільства. За таким критерієм поділу як інституціонально-функціональний статус суб'єкта протидії злочинності на певному соціальному рівні можна виокремити: загальносоціальний; спеціально-кримінологічний та кримінально-юстиційний рівні, а, відповідно, й види запобігання злочинності.

Загальносоціальне запобігання злочинності – це ефективне правомірне функціонування всіх інституцій суспільства та його членів, а також держави, що спеціально не спрямована на протидію злочинності, але опосередковано впливає на чинники її існування та відтворення, в результаті чого мінімізується кількість кримінальних правопорушень. У протидії злочинності на зазначеному рівні як суб'єкт бере участь не все суспільство, а лише його легальні інституції та соціономні особистості (законослухняні громадяни). Соціальні інституції, що функціонують протиправно, та соціопатичні особистості, хоча і є складовою суспільства, перебувають «по інший бік барикади».

Спеціально-кримінологічне запобігання злочинності – це система кримінологічних та організаційно-правових заходів, безпосередньо спрямованих на протидію злочинності, що переважно здійснюються спеціально уповноваженими органами. Прикладом є широко розгорнута антикорупційна активність на основі рамкового Закону України «Про запобігання корупції».

Сутність кримінально-юстиційного запобігання злочинності полягає в протидії кримінальним правопорушенням зусиллями винятково органів кримінальної юстиції в межах процесуальної форми. Причому такі органи можуть застосовувати запобіжні засоби проти потенційних злочинних проявів і до вчинення кримінального правопорушення, наприклад, здійснюючи правову пропаганду, проводячи профілактичні бесіди з особами, схильними до правопорушень, тощо. Така діяльність належить до спеціально-кримінологічної, а не до кримінально-юстиційної.

Для перших двох рівнів протидії злочинності її головним напрямом є запобігання, чого не скажеш про третій рівень – кримінально-юстиційний, для якого пріоритетним постає реагування на кримінальні правопорушення.

Левченко Ю. О. – кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національної академії внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЗЛОВЖИВАННЯ ВЛАДОЮ АБО СЛУЖБОВИМ СТАНОВИЩЕМ

Однією зі складових організованої злочинності є корупція. Корумпованість державного апарату, а також різних гілок влади вкрай негативно позначається на всіх аспектах суспільного життя, зокрема на діяльності політичних інститутів країни, правовій і соціальній захищеності громадян, рівні довіри населення до влади. Корупція є головною перешкодою для подолання організованої злочинності в країні. Як свідчать результати вивчення міжнародного досвіду, для багатьох країн світу типовими проявами корупції є підкуп чиновників і громадсько-політичних діячів, хабарництво за надання законних і незаконних благ та переваг, протекціонізм, тобто висунення працівників за принципами родинності, земляцтва, клановості, особистої відданості й дружніх відносин з метою подальшого використання цих працівників з корисливою метою, зловживання владою та службовим становищем, розкрадання тощо. До протиправних дій корупційного характеру належать